

RECENZIE

REVIEWS

VAŘEKA, MAREK – ZÁŘICKÝ, ALEŠ (EDS.). *CÍSAŘOVNA MARIE TEREZIE A STŘEDNÍ EVROPA. 300 LET OD NAROZENÍ REFORMÁTORKY*. HODONÍN: MĚSTO HODONÍN; MASARYKOVO MUZEUM V HODONÍNĚ; CENTRUM PRO HOSPODÁŘSKÉ A SOCIÁLNÍ DĚJINY PŘI FILOZOFICKÉ FAKULTĚ OSTRAVSKÉ UNIVERZITY; KATEDRA HISTORIE, PEDAGOGICKÁ FAKULTA MASARYKOVY UNIVERZITY; REAL ACADEMIA SANCTI AMBROSII MARTYRIS, 2019, 338 S. ISBN 978-80-87375-12-9.

Osobnosť, život i vláda Márie Terézie aj po viac ako tristo rokoch od jej narodenia úplne oprávnené pýtajú pozornosť odbornej a laickej verejnosti. Na trón nastúpila ako 23-ročná mladá žena, čo sa nie všade stretlo s pochopením. Aj napriek tomu, že postupne prichádzalo k uznávaniu tzv. pragmatickej sankcie, upravujúcej okrem iného aj nástupnícky poriadok po smrti cisára Karola VI., nebol nástup na trón pre Máriu Teréziu vôbec jednoduchý. Musela sa vysporiadať s takmer prázdnu pokladnicou, susedmi, ktorí si nárokovali na územia, a tiež vnútornými problémami krajiny. Mnohí, vrátane popredných štátnikov si nedokázali predstaviť, že by žena skutočne dokázala vládnuť a racionálne uskutočňovať dôležité rozhodnutia, vrátane strategických vojenských a politických uznesení. Zároveň musela popritom všetkom byť aj príkladnou manželkou, matkou a zaistiť pokračovanie rodu. Ako sa však nakoniec ukázalo, Mária Terézia tieto úlohy, ktoré sa na ňu po nástupe na trón takpovediac „zosypali“ nielen zvládla, ale zaradila sa k výnimočným panovníkom (nielen) rodu Habsburgovcov. Jej meno je dodnes symbolom osvietenstva a je spojené s množstvom reforiem.

Recenzovaná publikácia je výsledkom medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorá sa konala pod záštitou príbuznej Márie Terézie, Ulriky Habsbursko-Lotrinskej, v dňoch 14. – 15. novembra 2017 v Hodoníne. Uskutočnila sa teda tristo rokov po panovníčkinom narodení, čo sa samozrejme odrazilo ako v názve konferencie, tak aj výslednej publikácie. Celkovo sa recenzovaná kniha v trinástich príspevkoch sústredila predovšetkým na reformnú politiku Márie Terézie, architektúru, vzťah panovníčky priamo k Morave a mestu Hodonín, náhľad do hospodárskych aspektov vlády a šľachtu v období panovania Márie Terézie. Príspevky boli ponechané v troch jazykoch – češtine, slovenčine a nemčine. Publikácia obsahuje dokumentačný obrazový

materiál priamo v texte (v čiernobielej podobe), pričom rovnaké ilustrácie si možno pozrieť aj detailnejšie v kolorovanej verzii v samostatnej prílohe. Súčasťou recenzovaného diela je aj prehľadný menný a miestny register či zoznam prameňov a literatúry.

Úvodu knihy sa zhostil jeden z jej editorov, Marek Vařeka. Poskytuje v ňom najprv náhľad do udalostí 18. storočia, obdobia vlády otca Márie Terézie – cisára Karola VI. a jeho snahy o dosiahnutie práva na trón v prvom rade pre svoju najstaršiu dcéru, arcivojvodkyňu Máriu Teréziu. Zmieňuje sa aj o hľadaní vhodného manžela pre budúcu panovníčku, ktorým sa napokon stal František Štefan Lotrinský, o ich vzájomnom vzťahu, rodine a deťoch. Neopomenul však ani politickú situáciu a vojenské udalosti v priebehu dlhej vlády Márie Terézie a jej snahu o presadenie manžela ako cisára Svätej ríše rímskej. Spomína tiež stratégiu kráľovnej, ktorú presadzovala počas svojej vlády a spočívala v sobášoch jej početného potomstva s členmi významných európskych rodov, zrejme v duchu hesla „Iní nech si vedú vojny a ty, šťastné Rakúsko sa sobáš!“ Do úvodu sa autorovi podarilo umne „vtesnať“ mnoho aspektov zo života a vlády Márie Terézie, vrátane reforiem, náprave pomerov súštátia, ale aj rodinných pomerov. Pozitívne hodnotíme aj uvedenie literatúry, z ktorej autor čerpal, čo pri úvodoch nie je vždy samozrejmosťou.

Prvým príspevkom je štúdiá Zuzany Lopatkovej s názvom *Mária Terézia a reforma Trnavskej univerzity (1769 – 1777)*. Ako uvádza samotná autorka, jej cieľom bolo pomenovať a analyzovať reformy Trnavskej univerzity v Trnave v rokoch 1769 až 1777, ktoré vzišli z iniciatívy cisárovnej a uhorskej kráľovnej Márie Terézie (s. 32). Podľa nášho názoru sa jej tento cieľ podarilo úspešne naplniť. V úvode sa zaoberá vznikom Trnavskej univerzity, ktorá bola vo svojej podstate založená ako cirkevná inštitúcia s rekatolizačným cieľom a nevychádzala z panovníckej autority. Práve tento aspekt sa zmenil v súvislosti s reformami Márie Terézie, ktoré podstatne zasiahli do fungovania univerzity, pričom došlo k jej poštátneniu a strate autonómie. Autorka tiež prostredníctvom nariadení a listín panovníčky prehľadne dokladá úpravy, ku ktorým na Trnavskej univerzite došlo a ako sa tento reformný proces narazil na odpor jezuitov i niektorých profesorov. Zaujímavé je aj dobové

svedectvo, ktoré reformu Trnavskej univerzity chápal dokonca ako „založenie novej univerzity“ (s. 40). Záver je prirodzene venovaný zrušeniu jezuitskej rehole a stavu, v akom sa univerzita nachádzala, rozhodnutiu presunúť univerzitu do Budína, ako aj dôvodom, prečo sa tak stalo. Príloha obsahuje intimát cisárovnej z roku 1769 v pôvodnom jazyku (latinčine). Vyzdvihnúť treba tiež dôsledné citovanie prameňov a vysvetľovacie poznámky pod čiarou, ktoré aj laikovi umožnia preniknúť do témy a porozumieť jej.

Pohľad do každodennosti a vnímania reforiem Márie Terézie na príklade miest huckvaldského panstva poskytuje štúdia Lenky Novákovéj. Cieľom autorky bolo na vybraných príkladoch ilustrovať skutočnosť, ako reformy Márie Terézie v oblasti mestskej správy, školstva a každodenného života ovplyvnili bežný život obyvateľov huckvaldského panstva. Sledovala tiež, aký postoj mali rôzne vrstvy spoločnosti v tejto oblasti na panovníckine nariadenia a zásahy. Ide teda z nášho pohľadu o unikátny postoj k téme sondážneho charakteru. Aj na príklade tejto štúdie vidieť, že reformy Márie Terézie skutočne zasiahli všetky vrstvy obyvateľstva v celej monarchii. Hoci ich cieľom bolo zlepšiť stav krajiny a zaoštalosť jej obyvateľov, nie vždy sa stretli s pochopením. V rámci samo-správy miest dochádzalo v dôsledku tereziánskych reforiem k značnej byrokratizácii, nárastu agendy a požiadaviek na uchádzačov o miesta v nej. Obyvateľstvo si tiež ťažko zvykalo na to, že by mali posielat svoje deti do škôl. Autorka tiež odsledovala nesúhlas spoločnosti so zrušením piaristického gymnázia v Příbore na príkaz panovníčky a jeho nahradenie hlavnou školou, ktorá ale nedosahovala kvalitu predchádzajúcej inštitúcie. Čo sa týka opatrení ovplyvňujúcich každodenný život poddaných, Nováková sa zamerala hlavne na protipožiarne opatrenia, stavbu komínov a prevenciu, ktorou chcela Mária Terézia obmedziť ničivé požiare, ktoré boli aj v 18. storočí veľmi časté. Ani tieto snahy sa však nestretli s porozumením, nariadenia sa nedodržovali a obchádzali aj napriek hrozbe pokút. Príspevok, ako aj použitie množstva archívneho materiálu hodnotíme veľmi kladne.

Architektúra holičského zámku ve spojení se zámekem Hof, tak znie názov štúdie Petra Viléma Kolucha. Ako je vidieť už zo samotného názvu, cieľom autora bolo poukázať na

paralely a architektonické prepojenia oboch zámkov. V úvode sa Koluch venuje definícii pojmu rakúska architektúra 18. storočia, čo sám považuje za problematické a tiež vplyvu talianskeho a najmä francúzskeho architektonického štýlu. Ďalej plynule prechádza k odkúpeniu panstiev Holič a Šaštín cisárom Františkom Štefanom Lotrinským. Práve táto kúpa do značnej miery predurčila budúci vzhľad a charakter zámku v Holiči, podriadený jeho hospodárskemu využitiu. Ako autor konštatuje, „na panstvo tak prišla nová francúzska kultúra spoločne s francúzskym životným štýlom“ (s. 73). Celkovo príspevok umožňuje čitateľovi nazrieť do stavebných úprav, ktorými holičsky zámok prešiel počas jeho vlastníctva cisárskou rodinou. Ďalej tiež spoznať architektov, maliarov, tvorcov sochárskej výzdoby či parkových úprav, ktorí mali tieto zmeny takpovediac na svedomí, v kombinácii s porovnávaním ďalších zámkov a palácov, predovšetkým však so zámkom Hof. Okrem toho je v príspevku zdôraznený silný citový vzťah Františka Štefana Lotrinského k zámku v Holiči. Veľmi oceňujeme ilustrácie, ktoré sú súčasťou príspevku, ako aj fotografie súčasného stavu, pôvodcom ktorých je samotný autor. Zostáva nám už len veriť, že aktuálny stav zámku v Holiči sa v dohľadnej dobe zmení k lepšiemu a opäť sa vráti k životu.

Iný pohľad na Holičsky zámok ponúka Ivana Červenková v štúdiu *Zámok v Holiči, miesto návštev cisárskeho páru Márie Terézie a Františka Štefana Lotrinského*. Ide o príspevok zameraný na oboznámenie čitateľov s archívnymi prameňmi, ktoré poskytujú údaje o živote cisárskeho páru počas početných pobytov na zámku Holič. Aj v tejto štúdiu je badať citová väzba predovšetkým Františka Štefana Lotrinského na záhorské sídlo, pôvodne patriace rodine Czoborovcov. Na základe zachovaných prameňov si môžeme vytvoriť pomerne ucelený obraz o návštevách cisárskej rodiny na zámku, o ich aktivitách aj členoch sprievodu. Najčastejšie sa medzi činnosťami spomínajú poľovačky, návštevy okolitých miest, účasť rodiny na bohoslužbách, exkurzie panstva do priemyselných podnikov založených cisárom Františkom Štefanom či účasť na rôznych divadelných a tanečných predstaveniach. Návštevy cisárskeho páru síce ukončila náhla smrť Františka Štefana Lotrinského, ale členovia rodiny si aj naďalej našli čas, aby Holič navštívili a využili

možnosti, ktoré ponúkal. V závere autor-ka ponúka sumár potravín, ktoré boli dodané pre potreby dvora na zámku v Holíči počas jednej z návštev v priebehu augusta až začiatku septembra 1761. V krátkosti zmieňuje aj súpis liekov pre členov dvorského sprievodu v rokoch 1751 – 1760. Musíme konštatovať, že štúdia je napísaná veľmi pútavo a poskytuje zaujímavé detaily zo života cisárskeho páru počas návštev Holíča.

Krátky príspevok Galiny Ruckej s tajomným názvom *Nenaplnená očakávaní* poskytuje informácie o archívnom dokumente nachádzajúcom sa v Štátnom archíve v Hodoníne, nesúcom pečať a podpis Márie Terézie. Dokument bol v roku 2017, teda v čase konania konferencie, zreštaurovaný. Šlo pritom o snahu zástupcov mesta, aby panovníčka potvrdila novoobjavené mestské privilégium. Autorka v príspevku stručne spomína majiteľov hodonínskeho panstva a vykresľuje snahu zástupcov mesta o potvrdenie privilégia, najprv u kňažnej z Lichtenštajnu, pričom po jej odmietnutí sa obrátili priamo na Máriu Teréziu. Ako svedčí už názov štúdie, Hodonínčania napokon konfirmáciu nezískali. Ide však len o jeden z dobrých príkladov množstva požiadaviek, ktoré boli Márii Terézii adresované.

Ďalšia štúdia Miroslava Svobody s názvom *Pruská okupace Moravy v letech 1741 – 1742* sa aj napriek obmedzenému množstvu strán snaží čo možno najpodrobnejšie opísať a zhrnúť vojenský konflikt, ktorý sa zvykne nazývať aj ako prvá sliezska vojna. Po smrti Karola VI. nebola situácia, v ktorej sa nachádzala jeho dcéra Mária Terézia vôbec jednoduchá, o čom svedčia aj vojenské udalosti, ktorým musela krátko po nástupe na trón čeliť. Jej najväčšími protivníkmi sa stali bavorský vojvoda Karol Albrecht a pruský kráľ Fridrich II. Posledný menovaný mal na rozdiel od mladšej panovníčky k dispozícii nielen perfektne vycvičené vojsko, ale aj dostatok finančných zdrojov. Snaha Fridricha II. o získanie Sliezska, ktoré bolo v podstate najpriemyselnejšou časťou ríše Márie Terézie sa prejavila takmer okamžite po jej nástupe na trón. Z viacerých pochopiteľných dôvodov sa panovníčka Sliezska odmietala vzdať a rôznymi spôsobmi sa snažila, aby poddaní vstupovali do armády a bojovali proti Prusom. Počas bojov trpeli obe strany ťažkosťami rozličného typu a napokon Mária Terézia ustúpila, pristúpila na

podmienky Prusov a došlo k mierovým jednaniam. Autor sa pútavo zaoberá vplyvom, aký mala vojna na obyvateľstvo Čiech a Moravy, a tiež priebehom udalostí, pričom na to využil dostatočné množstvo literatúry a detailný dobový prameň.

Pomerne neznámou, ale napriek tomu významnou postavou sa vo svojej obsiahlej štúdii s názvom *Mária Terézia, Karol Ferdinand Königsegg von Erps a reformy štátnej banskej správy v habsburskej monarchii* zaoberá Miroslav Lacko. Autor sa snaží zaplniť „biele miesto“ v historiografii a zasadiť osobnosť kormorskej správy habsburskej monarchie veľkého významu, Karola Ferdinanda Königsegga von Erps, do dejinného kontextu. Vzhľadom na Königseggovo pôsobenie a funkciu v rámci habsburskej správy ide o text s výrazným ekonomickým a hospodárskym zameraním, pričom takým podrobnostiam, aké obsahuje táto štúdia sa venuje málokto historik. Preto treba vyzdvihnúť Lackov prehľad o ekonomickej situácii dvora, súvisiacej s banským podnikaním a obchodom s rudami, ale aj veľké množstvo použitého pramenného materiálu a odbornej literatúry. Autor sa snaží dôsledne vykresliť Königseggovu kariéru na základe rozhodnutí, ktoré urobil najmä v súvislosti so svojou funkciou predsedu Dvorskej komisie pre baníctvo a mincovníctvo. Venuje sa tiež ďalšej málo známej postave tohto obdobia, kupcovi a bankárovi Jakubovi Künerovi. Celkovo je príspevok prínosný nielen pre recenzovanú publikáciu, ale aj poznanie menej známych osobností, ktoré však stáli v pozadí reforiem Márie Terézie a správy krajiny.

Nasledujúci príspevok s názvom *Měnová politika Marie Terezie* od autora Tomáša Krejčíka mapuje reformné snahy panovníčky ekonomického zamerania, tentokrát však z iného uhla pohľadu. Prvá časť štúdie sa zaoberá nutnosťou a dôvodmi zavádzania ekonomických, resp. platobných reforiem. Týchto dôvodov a príčin bolo viacero, najmä však treba zmieniť vojny, odlišnosť ekonomického vývoja v jednotlivých častiach monarchie, ako aj zastaralé súkromné ťažobné a mincové privilégia. V ďalších riadkoch sa autor venuje počiatkom a významu merkantilizmu a potrebe výchovy odborníkov na ekonómiu, ktorí boli neraz za svoje zásluhy odmenení nobilitáciou. Druhá časť príspevku je už numizmatickou analýzou zmien, ktoré sa počas vlády Márie Terézie udiali v monetárnej politike

(či už šlo o menšie zmeny v obsahu striebra alebo váhe mincí, až po úplné novoty, akou bolo zavedenie papierových peňazí). V závere Krejčík stručne podáva obraz o vzhľade mincí a zvláštnostiach razieb, a tiež úpravách v súkromnej držbe mincových práv. Sumárne tak autor umožňuje čitateľom nahliadnúť do úprav peňažného a menového vývoja za vlády Márie Terézie.

Podporovanie vzniku manufaktúr Máriou Teréziou a jej manželom Františkom Štefanom Lotrinským je viditeľné aj z príspevku Michaela Maceka s názvom *Maria Teresia (1717 – 1780) und ihre kaiserliche Porzellanmanufaktur Wien*. V úvode autor podáva informácie o vzniku prvej manufaktúry na výrobu porcelánu v Rakúsku a zároveň druhej manufaktúre svojho druhu v Európe, ktorá bola situovaná vo Viedni. Prioritnú pozornosť ale venuje obdobiu, keď táto manufaktúra prešla zo súkromných rúk pod štátnu správu, teda do rúk Márie Terézie. Venuje sa tiež kvalite vyrábaného porcelánu, technikám jeho zdobenia, zaujímavostiam o vyrobených kusoch či zásahoch Márie Terézie do jej fungovania. V tejto štúdii možno viac ako v ostatných zohrávajú dôležitú úlohu ilustrácie, ktoré pri čítaní textu dotvárajú čitateľov obraz o vzhľade a vyhotovení porcelánu z tejto viedenskej manufaktúry.

Mimoriadny význam v období vlády Márie Terézie nadobudli reformy z oblasti hospodárstva, ktorých prvé výsledky sa prejavili už koncom sedemdesiatych rokov 18. storočia. Marek Vařeka sa v štúdii *Fenomén modernizace na příkladu zemědělství v Rakouském Slezsku v době vlády císařovny Marie Terezie* venuje analýze zmien, ku ktorým došlo v hospodárstve zásluhou cisárskeho páru, Márie Terézie a Františka Štefana Lotrinského. Ich cieľom bolo predovšetkým zastaviť hospodárske zaostávanie krajiny za inými štátmi, pričom hlavným súperom bolo Prusko. Habsburská monarchia a krajiny, ktoré ju tvorili trpeli v čase nástupu Márie Terézie na trón aj mnohými hospodárskymi problémami, prameniáciami z roztrieštenosti a zaostalosti viacerých oblastí. Problémom sa ukázala byť aj neochota bežných malých hospodárov, aby zmenili a inovovali svoj prístup k pôde či chovu zvierat. Potreba komplexného prelomu v hospodárskej oblasti nebola ľahká a vyžiadala si veľa času, úsilia a prostriedkov. Autor sa v príspevku zameriava na poskytnutie

ucelených informácií o úlohe cisárskeho páru nielen v samotných reformách ako nariadeniach, ale aj v zmene myslenia ľudu, ktoré bolo kľúčové. Až keď došlo k obratu v myslení, mohlo sa pristúpiť k novotám a úpravám zastaralých skostnatených nariadení. Ide o veľmi zaujímavý príspevok, ktorý sa na problematiku pozerá z viacerých uhlov pohľadu, čo mu veľmi pridáva na hodnote.

Vo svojej druhej štúdii s názvom *Nobilitace jako nástroj vlády Marie Terezie* sa Tomáš Krejčík venuje téme, ktorú načrtol aj v rámci menovej politiky – povyšovaniu do šľachtického stavu. Nobilitácia predstavuje fenomén, ktorého korene by sme museli hľadať stáročia pred nástupom osvietenstva. Práve v čase osvietenského absolutizmu ale dochádza k zmene chápania šľachtictva a zároveň sa tiež upravuje zloženie spoločenských vrstiev. Podmienkou nadobudnutia šľachtických výsad, resp. akéhokoľvek titulu boli určité zásluhy konkrétnej osoby alebo osôb v prospech panovníka, krajiny a podobne. Tento aspekt sa nezmenil ani v prvej polievke 18. storočia. Nobilitácia slúžila ako motivácia a odmena za vykonanie zásluh. Autor sa v štúdii zaoberá predovšetkým nobilitáciami v radoch armády a vznikom Vojenského rádu Márie Terézie. Ilustračne uvádza aj polepšenie mestského erbu Olomouca a odmenenie tamojších mešťanov v podobe ich povýšenia do šľachtického stavu za zásluhy proti Prusom. Príspevok je doplnený prehľadnými tabuľkami, názornými počty nobilitácií v jednotlivých rokoch vlády Márie Terézie, ako aj počty osôb, ktorým bol udelený Vojenský rád Márie Terézie.

Veľmi zaujímavú tému načrtáva Jirí Brňovják v poslednom príspevku s názvom *Mezi Rakouskem a Pruskem, lojalitou a oportunismem – Šlechta Rakouského Slezska v období vlády Marie Terezie*. Autor v úvode poskytuje prehľad udalostí a mierových dohôd po prvej a druhej sliezskej vojne, ktoré zviedla Mária Terézia s Pruskom a jeho spojencami. Pre mladú panovníčku skončili tieto vojenské konflikty neúspechom a stratou väčšiny územia nesmierne významného Sliezska. Po mierových rokovaniach došlo k niekoľkým vytyčeniam novej hranice pruskej časti územia a podstatne menšej oblasti, ktorá zostala Márii Terézii a začala sa neoficiálne nazývať ako Rakúske Sliezsko. Toto rozdelenie Sliezska však v praxi znamenalo, že tamojší obyvatelia, predovšetkým

šľachtici a vlastníci statkov, ktorí mali majetky v oboch častiach Sliezska si museli vybrať, ktorej strane preukážu svoju lojalitu a zložia sľub vernosti. Práve tomuto aspektu sa autor v predmetnej štúdiu venuje najväčšmi, pričom dokladá aj príklady jednaní rôznych šľachticov či cirkevných predstaviteľov. Svojou podstatou ide o veľmi náročnú tematiku na výskum, vyžadujúcu si obdivuhodný prehľad prameňov a literatúry.

Tristé výročie narodenia panovníčky a reformátorky Márie Terézie bolo veľmi dobrou príležitosťou na uskutočnenie konferencie, ako aj jej výstupu v podobe tlačenej verzie, venujúcej sa rôznym aspektom života a rozhodnutí tejto výnimočnej osobnosti. Recenzovaná publikácia je dôstojným odkazom nielen na reformnú činnosť Márie Terézie. Predstavuje jej osobnosť vo svetle nespočetných rozhodnutí, ktoré musela počas svojej vlády urobiť, a ktoré sa nie vždy stretli so všeobecným súhlasom a pochopením. Odbornému čitateľovi prináša mnoho dôvodov na zamyslenie a možno aj inšpiráciu na ďalší výskum. Avšak publikácia je iste vhodná aj pre bežného čitateľa, ktorý by sa rád dozvedel niečo nové zo života cisárovnej Márie Terézie, ale aj jej bezprostredného okolia. Aj na základe menovaných dôvodov hodnotíme vznik aj prevedenie publikácie veľmi pozitívne a autorom želáme veľa úspechov pri ďalšom výskume.

Mgr. Alena Macková
Trnavská univerzita v Trnave

HOCHEL, MARIAN – PAVLÍKOVÁ, MARTA. *TRINÁCTÁ KOMNATA NAPOLEONOVA: OBRAZ NAPOLEONA BONAPARTA V MOBILIÁRNÝCH FONDĚCH NÁRODNÍHO PAMÁTKOVÉHO ÚSTAVU*. PRAHA: NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, 2017, 327 S. ISBN 978-80-7480-087-0.

Trináctá komnata Napoleonova [*The thirteenth chamber of Napoleon*] represents a monograph that is an innovative piece of work not only within Czech historiography, but I am confident to state within Czechoslovak historiography more broadly.¹

1 It is not a secret that research into the history of the Napoleonic period remains marginal in the Slovak environment compared to in Czech historiography which provides a very good basis for research (Daniela Tinková, Marian Hochel, Dušan Uhlíř, etc.). After Stanislav Hurčík's death, a certain vacuum

The author of the publication is Dr Marian Hochel, PhD, currently affiliated to the Institute of Historical Sciences – Faculty of Philosophy and Science in Opava, a historian focusing on the Napoleonic era, Empire style, cultural heritage and modern cultural history. He is also the creator or co-creator of several exhibitions, for example *Trináctá komnata Napoleonova*, *Výstava napoleonik ze sbírek NPÚ a partnerských organizací u příležitosti 200. výročí bitvy u Chlumce a napoleonských válek v severních Čechách*, 23/8–28/10/2013, Galerie Giacomo, Státní zámek Duchcov; and *Okouzlení antikou – nová stálá expozice odlišných antických soch ze sbírek Ústavu pro klasickou archeologii Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze na Státním zámku Duchcov*, Národní památkový ústav – Ústav pro klasickou archeologii Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, od 3. 6. 2016, Státní zámek Duchcov.

The co-author of the publication – the author of the methodological chapter and the picture section – is Mgr Marta Pavlíková, a photographer and conservationist at the National Heritage Institute (NPÚ), Ústí nad Labem branch, and the creator of several exhibitions and works on modern architecture and the historical collections of the NPÚ.

The publication begins with the reflection of Marian Hochel “Za třináctou komnatou” (Tracing the 13th Chamber), based on the memories of François-René de Chateaubriand and Napoleon Louis Bonaparte where the author discusses Napoleon's personality in the context of collective memory, or French “European” identity. Hochel moves gradually to exhibitions that were devoted to the personality of General Bonaparte (for example, in 2016 in the Paris Musée de l'Armée and others). Napoleon's transformations and memories of his personality are linked by the author to one of the most important places of his life, the place of his death – Longwood House on the island of St Helena. According to the author, the ambition of the new publication was to point at the transformation

remained in the research, even though there were occasional works focusing on regionalism in the period under review, for example: ŠIRKO, Dušan – LUPTÁK, Miroslav. *Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809*. In: *Vojeňská história*, 2002, vol. 6, no. 1, pp. 3–27.

of Napoleon Bonaparte's image in state-owned castles and chateaus whose funds are managed by the National Heritage Institute in the Czech Republic. The book is the output of the three-year project *Napoleonika v mobiliárních fondech Národního památkového ústavu (Napoleonics in the National Heritage Institute's Funds)*, supported by the Ministry of Culture of the Czech Republic. The exhibition, which was held at Duchcov Chateau in 2013 on the occasion of the twentieth anniversary of the Battle of Chlumec and the Napoleonic Wars in Northern Bohemia (1813), was the inspiration for the publishing of this book. As the author himself states, very many of the visitors to this exhibition showed a great interest in the accompanying catalogue. The title of the publication (and the exhibition) has been selected for several reasons – it is multifaceted and mirrors its message. Often we do not know what is hidden in the thirteenth chamber – similarly the Czech lands were unknown for Emperor Napoleon in 1813, we could say a thirteenth chamber in which his military corps did not expect anything good.

The chapter named “Napoleonika ve fondech vybraných památkových objektů a metodika jejich dokumentace” (Napoleonics in the funds of selected listed structures and the methodology of their documentation) is an extremely important chapter, covering the methodology by which to work with the material which became the content of the whole publication. Movable cultural monuments in general and Napoleonics in particular, as the author writes, are being marginalized to a certain extent in research, and even more, this category of items has not been comprehensively processed, mapped or published within the National Heritage Institute. The processing phases that the author describes lead to the conclusion that the unknown wealth hidden in the National Heritage Institute funds has been uncovered.

The chapter “Napoleon a jeho obraz v umění” (Napoleon and his image in art) analyses various ways of perceiving Napoleon Bonaparte, from the glorious hero to the mythic personality, the man of many faces, the man of an act between *Homme de culture* and *Homme de guerre*. Then comes the key part of the publication, in the form of

a catalogue with the identification of selected Napoleonic and detailed iconographic analyses. In this context a very interesting lithograph, entitled Emperor Napoleon I, stands out, depicting a grave stone with the inscription “I wish my remains were resting on the banks of the Seine in the middle of this French people I loved so much” (p. 58). The author's iconographic analysis begins with the title “Saint Napoleon?” and points out that the death of Napoleon was an impulse that marked the boom of Napoleonic religiosity. The victory of Louis Napoleon Bonaparte in the French presidential election of 1848 was a confirmation of the occultist Simon Vanneau's thesis that death is the cradle of a new life. After the overthrow in 1851, the celebration of St Napoleon's holiday was re-established and celebrated on 15 August, the birthday of Napoleon I (the holiday referred to a martyr from the period of ancient Rome – Neopol, Neopolis or Neopolus, which in Italian was gradually modified to Napoleon/e). It was precisely Napoleon's death that brought to the imagination of artists and writers the image of the Emperor as a genius isolated on the abandoned island. However, as the author points out, Napoleon's cult had its existential limits, it was ephemeral as the Republican, and the greatest intensity was attained in the Romantic era (p. 58).

The Critical Catalogue contains a collection of extremely interesting and valuable monuments from the National Heritage Institute, exhibited or deposited mainly in Czech castles and chateaus, each part of the catalogue containing a quality processed reference that is linked to the analysis of each object. The accompanying texts are written interestingly and enthusiastically but objectively, and show the author's extensive insight into Napoleonic issues, as well as the arts, culture, literature, etc. in general. I would like to point out that the individual parts of the catalogue can be used by educators, historians and lay people interested in the personality of Napoleon Bonaparte, and I myself also use the publication as part of my teaching at the Department of History of the Faculty of Arts at the University of Pavol Jozef Šafárik in Košice (within the courses devoted to the French Revolution and the Napoleonic era). For example, on pages 128–134 the

author describes the target of a shooting named Bonaparte at the Arcole Bridge; it is a historical event that belongs to one of the key Napoleonic myths. In order to pique the interest of readers, I will describe no further what interesting artefacts of varied character can be found in the work, but I will be very glad to see them use this publication for their own purposes.

The chapter “Napoleonská symbolika: symboly „božského“ Napoleona” (Napoleonic symbolism: The symbols of the “divine” Napoleon) includes an analysis of basic emblems of the French emperor – the eagle, Napoleon’s monogram, the star, the Venetian ribbon, the imperial crown, the symbolic portrait, the military symbols and allegories. For example, particularly popular were ancient symbols, fasces (a bundle of wooden rods with a projecting axe head) and military trophies as symbols of victory. Honourable weapons were often decorated received by soldiers from their chief commander (like Caesar’s soldiers) in the form of thank-you gifts to Napoleon’s most worthy soldiers – this is evidenced by the sabre of a French officer preserved in the North Bohemian Castle and the Chateau Frýdlant (p. 257).

The last chapter, entitled “Němí svědkové doby? Napoleonika v historické paměti” (Speechless witnesses of time? Napoleonic in historical memory) is about cultural heritage serving as a mediator of historical memory, with reference to Napoleon Bonaparte’s historical personality and the Napoleonic Wars. As an example of the collector of Napoleonic objects in the Czech Lands with regard to the formation of ancestral memory, the author points to the remarkable Austrian statesman Klemens Lothar Metternich, who collected a set of monuments of great value in the West Bohemian castle of Kynžvart (for example, Napoleon’s washbasin from Elbe or strands of Napoleon’s hair cut at Fontainebleau Castle in 1814; p. 270, 277).

The work is provided with detailed notes, attachments (a list of Napoleonic and a selection from the text of the exhibition *Napoleon’s thirteenth Chamber*, a selection from Napoleon’s covenant *Testament de Napoléon* in translation and the original version, and a small Napoleon medallion), a conclusion, a French and English resume,

and a list of sources and literature. The publication *Napoleon’s 13th Chamber: The image of Napoleon Bonaparte in the National Heritage Institute’s Mobility Funds* is a breakthrough not only in the Czech or Slovak environment, but also in the Central European area, and therefore it can be clearly recommended to anyone interested in the Napoleonic period, to people similarly enchanted by this personality as myself, and perhaps with this book the tradition of the research of the Napoleonic period shall never fade and will find new enthusiastic devotees who shall continue with it. A magnificent book in its content and its technical and visual elements has been published!

Mgr. Maroš Melichárek, PhD.
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika
v Košiciach

GOLIAN, JÁN. *ŽIVOT LUDU DETVIANSKÝHO*.
RUŽOMBEROK: SOCIETY FOR HUMAN STUDIES, 2019,
432 S. ISBN 978-80972913-4-1.

Výskum zaoberajúci sa sumarizovaním štatistických dát o spoločnosti ponúka bádateľovi veľké množstvo číselných údajov, ku ktorým sa dopracuje po časovo náročnom zbieraní na základe relevantných prameňov. Získava však len hrbu čísel, ktoré je potrebné zapracovať do kontextu a následne učešať do takej podoby, aby podávali podrobný obraz o štruktúre obyvateľov a zároveň sa stali výpoveďou o ich každodennom živote. Preto je veľmi pozoruhodné, ak sa podobný výskum podarí, tak ako je to v tomto prípade...

V roku 2019 bola publikovaná monografia s názvom *Život ľudu detvianského*, ktorej autorom je kolega Ján Golian, pôsobiaci na Katolíckej univerzite v Ružomberku.

Monografia, ako naznačuje samotný autor, predstavuje historicko-demografickú a kultúrnu sondu do každodenného života ľudí na Podpoľaní v dlhom 19. storočí. Z časového hľadiska sa v práci autor venuje obdobiu dlhého 19. storočia, konkrétne historickým medzníkom sú: obdobie vlády Jozefa II. až po koniec prvej svetovej vojny (1781 – 1920). Ján Golian tak na viac ako 400 stranách hutného textu podáva podrobné informácie o populácii takmer celého Podpoľania, presnejšie bola kvôli potrebám výskumu táto oblasť

ohraničená na farnosť Detva. Monografia sa primárne zameriava na skúmanie štruktúr populácie na základe analýz cirkevných matrik. Základom bádania historickej demografie sú práve cirkevné matricy, ktoré sú výskumníkmi prakticky až do súčasnosti nedotknuté a čakajú na svoje spracovanie. Rovnako dôležitou súčasťou práce je kultúrna analýza každodenného života detvianskeho obyvateľstva. Okrem tradícií, interpretácií životných okolností jednotlivých ľudí je vykreslený aj obraz Detvy a jej populácie, tak ako obyvateľstvo žilo, aké vlastnosti Detvanov prevládali, spomenutý je aj diskurz dobovej literatúry i publicistiky.

Veľmi zaujímavou a netradičnou je celková podoba, teda vzhľad monografie v pozitívnom slova zmysle, ktoré zabezpečilo vydavateľstvo Society for Human Studies.

Monografiu otvára úvodná časť, ktorá predstavuje vstup do problematiky života detvianskeho ľudu v širšom kontexte. Autor v nej stručne hodnotí premeny populačného správania sa európskej spoločnosti vo všeobecnosti, naznačuje príčiny nárastu, prípadne poklesu početnosti obyvateľov v jednotlivých historických obdobiach, taktiež spomína štyri základné fázy demografického prechodu. Veľmi prínosnou časťou úvodnej state sú teoretické východiská a metodické postupy, v ktorých autor konkrétne vysvetľuje časové, ako aj geografické ohraničenie skúmanej témy, spolu so základnou analýzou cirkevných matrik. Súčasťou sú aj metódy používané pri ich spracovávaní. Súčasný stav (skúmanej) problematiky, ako aj časť pomenovaná ako pramenná báza výskumu, popisujú aktuálne práce s historicko-demografickou problematikou, okrem slovenskej historiografie i diela autorov z Čiech, Maďarska či Poľska. Úvod uzatvárajú výskumné otázky, ako aj hypotézy stanovené v práci.

Monografia sa nečlení na klasicky číslované kapitoly, čo pôsobí veľmi uvoľnene, celý výskum je rozdelený do šiestich základných častí. Prvá kapitola rozsiahleho výskumu tak nesie názov: *Základné štruktúry dejín Podpoľania*. Podpoľanie je oblasť situovaná na južných a juhovýchodných svahoch pohoria Poľana. Údaje obsiahnuté v kapitole informujú o majetkových pomeroch a osídlení v tejto časti Slovenska, nasleduje zamestnanecká štruktúra podpoľianskeho ľudu: poľnohospodárstvo a priemysel. Etnická

štruktúra obyvateľov hodnotí Slovákov, Maďarov, Nemcov a Rómov, hlavnými prameňmi sú diela významných slovenských historikov, ako aj Sčítania obyvateľov z druhej polovice 19. storočia. Pri konfesionálnej štruktúre populácie väčšinové obyvateľstvo predstavovali rímskokatolícki veriaci, v roku 1898 to bolo 97,5 % katolíkov, evanjelikov 0,2 % a židov 2,3 %. Ani na začiatku 20. storočia nedošlo k výraznejším zmenám tohto zloženia. Autor sa podrobne venuje aj popisu a fungovaniu cirkevnej organizácie v Detve, ktorú ešte kvôli lepšej prehľadnosti člení na témy ako: založenie katolíckej farnosti, Detvianský kostol a farské budovy a iné. Časť Detvianskí farári a ich vplyv na demografické procesy vo farnosti je na prvý pohľad lákavým, žiaľ nepochybne vyčerpávajúcou odpoveď, ktorú daný názov sľubuje, a teda ako spomínaní farári vplývali na demografické procesy vo farnosti. Demografický vývoj na Podpoľaní bolo možné sledovať na základe správy miestnej katolíckej farnosti, preto boli využívané najmä kanonické vizitácie Banskobystrickej diecézy z rokov 1781 a 1805, jozefínska regulácia farností z druhej polovice 80. rokov 18. storočia, diecézne schematizmy. V kapitole sa nachádzajú aj údaje z oficiálnych štatistických Sčítaní obyvateľov vyhotovovaných Uhorským kráľovským štatistickým úradom v druhej polovici 19. storočia až do roku 1910. Autor taktiež ponúka údaje z populačných cenzov aj napriek tomu, že nie je možné ich úplné porovnanie s prameňmi katolíckej proveniencie, keďže sa týkali hraníc obcí, a teda nekorešpondovali s hranicami skúmanej farnosti. Pre obdobie Československej republiky použil Sčítanie obyvateľov z roku 1921 a posledný schematizmus publikovaný v roku 1922. Text vhodne dopĺňajú prehľadné grafy, fotografie a tabuľky obsahujúce všetky spomínané pramene s početnosťou populácie Podpoľania v jednotlivých rokoch.

Druhá časť monografie má názov *Lud detviansky očami dobových pozorovateľov*. Ján Golian v nej prezentuje jednotlivé pohľady na Detvu a jej obyvateľov z pera autorov, ktorých patria člení na tri základné skupiny. K prvým patria diela tvorcov pochádzajúci priamo z regiónu, nasledovala skupina spisovateľov slovenského pôvodu, ktorí z Detvana vytvárali takzvaného reprezentanta Slovákov. Tretiu skupinu zastupujú českí predstavitelia, ktorí prispievali k pozitívnemu vykresleniu vlastností

detvianskych obyvateľov. Súčasťou sú obrazy Detvy v slovenskej kultúrnej pamäti, „prečo sa práve obraz miestneho rodáka stal symbolom typického Slováka“. Pozitívne predstavy o Detve a jej obyvateľoch vychádzali z romanticko-literatúry, pričom boli citeľné aj v iných žánroch, ako napríklad cestopisné denníky, na stránkach novín a podobne. Obyvatelia sú tak vytvorení prostredníctvom stereotypov v pozitívnom, ale aj v negatívnom pohľade. Na základe diel spomínaných autorov sa tak naskytuje čitateľovi prerod detvianskeho hrdinu na korheľa až k nebezpečnému zločincovi, ktorý sa vyskytuje najmä v období ustupujúceho romantizmu.

V poradí tretia kapitola monografie nesie názov *Sobáše*, priamym štatistickým dátam, predchádza podrobné informovanie čitateľa o formovaní sa manželstva v uhorskej praxi až po manželskú novelu z roku 1919. Sobášne zvyky v detvianskej farnosti sprevádzali viaceré špecifické zvyklosti, ktoré mali svoj charakter pri pytačkách, zásnubách, sobášii, hostine a podobne. Tieto údaje etnografického charakteru informujú o každodennosti v skúmanom regióne, respektíve farnosti. Najstaršie údaje o sobášených vo farnosti Detva pochádzajú z roku 1662, pri zápise svadobného aktu sa uvádzali mená snúbencov, ich svedkov, zriedka mená rodičov. V priebehu dejinného vývoja sa zápisy postupne menili, uvádzali sa napríklad len mená snúbencov bez zmienky o svedkoch či rodičoch, najčastejšie krstné meno otca nevesty. Od roku 1843 to bol dátum sobáša, vek snúbencov, ich rodinný stav, bydlisko, meno kňaza a kolónka na poznámky. Analýza matrik v Detvianskej farnosti v rokoch 1781 až 1920 tak odкрýva populačné zmeny spoločnosti, ktoré boli spojené s uzatváraním prvých prípadne ďalších manželstiev, faktory ktoré ovplyvňovali ich rastúcu respektíve klesajúcu krivku početnosti, ako napríklad politicko-spoločenský vývoj, epidémie, nárast populácie, hladomor, vojnové konflikty a pod. Pramenná báza, ktorú autor naplno využil, rovnako poskytuje údaje o priemernom sobášnom veku snúbencov, ako aj informácie, v ktorých mesiacoch v roku dochádzalo k najčastejšiemu uzatváraniu manželstiev.

Štvrtou časťou monografie sú *Narodenia*, autor, podobne ako v predchádzajúcej kapitole, začína tento výskum úvodným vstupom k problematike, konkrétne informuje

o narodení detí v uhorskej spoločnosti. „V kresťanskom prostredí bolo nevyhnutnosťou, aby narodené dieťa bolo zaradené do cirkevného spoločenstva sviatosťou krstu.“ Krst sa tak stal najdôležitejšou sviatosťou v živote veriacich, ako aj v živote krstných rodičov. Práve príchod nového člena do detvianskej rodiny sprevádzali určité tradície a zvyky, ktoré sú rovnako súčasťou kapitoly. Autor podrobne charakterizoval evidenciu krstných matrik, priblížil vývoj a vedenie ich zápisov, ako sa menili jednotlivé záznamy, ako aj to aké údaje ponúkajú. Nosná časť kapitoly sa zameriava na štatistické dáta popisujúce krivku početnosti narodených v skúmanej farnosti, spolu s vývojovými trendmi v rokoch 1781 až 1920 a analýzou hrubej miery pôrodnosti. Neodmysliteľnou súčasťou tejto problematiky sú aj nemanželské deti a ich postavenie, na ktoré autor pozerá prostredníctvom časového hľadiska a sleduje ich vývoj a zmeny spojené s týmto statusom. Podobne sú v práci zmapované údaje o legitimácií detí, autor v kontexte spoločenského diania ujasnil pomenovania ako živo a mŕtvonarodené deti, plod, narodenia pohrobkov a iné. Výskum v detvianskej farnosti poukazuje, že najväčší počet narodených pripadal na prelom kalendárnych rokov, narodené deti tak boli počaté v jarných mesiacoch – od marca do júna. V závere kapitoly sa nachádza aj analýza mužských a ženských mien. Súčasťou sú tabuľky s najpoužívanejšími krstnými menami v troch skúmaných časových obdobiach (1791 – 1795, 1861 – 1865, 1901 – 1905).

V poradí piatu kapitolu monografie predstavujú *Úmrtia*. Autor v nej charakterizoval tradície a pohrebné zvyky na Podpoľaní. Úmrtia boli v tomto období chápané ako skutok Božej vôle, pozemský život a následne smrť bola iba cestou k Najvyššiemu. Práve evidencia úmrtí, respektíve pohrebov v matrikách bola východiskovým prameňom pri získavaní číselných údajov o počte pochovaných, ako aj pri určovaní hrubej miery úmrtnosti. Z toho dôvodu je veľmi hodnotnou súčasťou práce okrem demografických dát aj charakteristika evidencie úmrtí v cirkevných matrikách. V polovici 19. storočia bolo možné na základe zápisov do cirkevných matrik získať údaje o zomrelých, ako napríklad deň úmrtia, meno zosnulého, adresa, vek, príčina a čas úmrtia, ako aj meno farára. Na základe podrobného triedenia získaných dát autor

popisuje v skúmanom období početnosť úmrtí vo farnosti, pričom sú tieto údaje zaznamenávané kvôli lepšej prehľadnosti pomocou grafov a tabuliek. Podáva tak prehľad zomrelých aj podľa veku a pohlavia, ako aj príčiny úmrtností ľudí v rokoch 1781 – 1920. Analýza matrik, ktoré boli spravidla vedené spoľahlivo, umožnila autorovi zaznamenať aj sezónnosť úmrtí.

Posledná kapitola je venovaná *Špecifikám rodinného a nerodinného života*, do ktorej autor zaradil cudzincov a miesto ich pôvodu. V detvianskej farnosti sa rovnako objavovali zmienky o žobrákoch i tulákoch, vojakoch a vojnových veteránoch. Výskum informuje aj o čiernom roku 1873 a epidémiách, ktoré ovplyvnili detviansku spoločnosť. Ján Golian poukazuje na životné príbehy konkrétnych obetí postihnutých epidémiou kašľa, kiahní, choleroou spolu s mapovým vyznačením zasiahnutých oblastí.

Predkladaná publikácia sa vyznačuje kvalitným výstupom v skúmaní demografických procesov vo farnosti Detva. Vhodne zvolené metodologické východiská, množstvo preskúmaného archívneho materiálu, domácej, ako aj zahraničnej literatúry podčiarkujú aktuálnosť danej práce. Keďže je výskum postavený na historickej (historicko-demografickej) a kultúrnej časti, je určený nielen pre odbornú časť čitateľov, ale aj pre laickú verejnosť.

Mgr. Nikola Regináčová, PhD.
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika
v Košiciach